

Welstandlezing

***“Rentmeesterschap in de 21ste eeuw:
buigen of barsten”***

Maatschappij van Welstand

INHOUDSOPGAVE

1. Woord vooraf
2. Spreektekst van de Welstandlezing door professor dr. M.G.C. Schouten
3. Informatie over onder de Welstandkoepel vallende stichtingen.

WOORD VOORAF

bij Welstandcahier no. 4

De vereniging Maatschappij van Welstand heeft als doelstelling het steunen van het protestantisme. Oorspronkelijk, sinds 1822, werd deze doelstelling verwezenlijkt door protestanten in het zuiden van het land aan werkgelegenheid in de landbouw te helpen. Met ingezamelde gelden werd landbouwgrond gekocht en in pacht uitgegeven aan protestantse gezinnen. Van deze gezinnen werd verwacht dat zij een actief aandeel zouden nemen in het plaatselijk kerkelijk leven. Een deel van de gronden is in de loop der jaren weer verkocht voor woningbouw en industrie. Met deze vaak hoge opbrengsten konden overgebleven bedrijven worden uitgebreid en versterkt. Anno 2011 zijn er ruim 100 gezinnen die hun bedrijf of een deel ervan pachten van de Maatschappij van Welstand.

Werden voorheen de plaatselijke kerken versterkt via de gezinnen van de pachters, in de huidige tijd wordt de opbrengst van de pacht via subsidies aangewend ter versterking van het kerkelijk leven.

De gronden in eigendom bij Welstand zijn in Nederland gelegen landbouwgronden, recreatiegronden en bos en natuur. Het merendeel van de ca. 2.550 ha aan gronden die Welstand in haar bezit heeft, wordt verpacht ten behoeve van de veeteelt. Een derde deel van het grondbezit maakt deel uit van een landgoed. De gronden liggen voornamelijk in Noord-Brabant.

Via zelfstandige stichtingen is Welstand aandeelhouder van RCN, een recreatiebedrijf met 9 (bungalow)parken in Nederland en aandeelhouder van Griendtsveen Holding B.V. met ca. 1250 ha aan landbouw en natuurgronden in Nederland en Duitsland.

De vereniging Maatschappij van Welstand heeft er in de afgelopen jaren voor gekozen om vanuit haar oorsprong en haar vermogen een bijdrage te leveren aan het publieke debat over duurzame plattelandsontwikkeling. De basis voor dit debat werd gelegd in de sponsoring

van een Bijzondere Leerstoel Duurzame Plattelandsontwikkeling aan de Universiteit van Tilburg in de periode 2003 tot 2008.

Met de Welstandlezingen treedt de Maatschappij van Welstand naar buiten, maar wil zij ook van buitenstaanders horen welke bijdrage de vereniging zelf kan leveren aan duurzame ontwikkeling van en sociale vitaliteit op het platteland.

In de afgelopen jaren is duidelijk geworden dat Welstand alleen in samenwerking met andere terreinbeheerders en grondeigenaren tot een substantiële bijdrage in staat is. Voor deze samenwerking is het van belang de eigen uitgangspunten en waarden helder voor het voetlicht te brengen.

De lezing van professor M.G.C. Schouten heeft ons hierbij verder geholpen. De Maatschappij van Welstand wil een goede rentmeester zijn. Zij ziet dit als haar maatschappelijke verantwoordelijkheid. Voor dat rentmeesterschap ontleent zij haar waarden uit de Schriften van de Bijbel. In het loflied op de Schepping wordt de mens opgedragen de aarde 'te bewerken en te bewaren'. Schouten laat ons zien dat in de loop der geschiedenis onder invloed van allerlei denkwijzen een spanning ontstaan is tussen dit bewerken en bewaren. 'De boer als bewerker, ontginner en ontwikkelaar en de natuurbeheerder als bewaarder en beschermer kwamen dan ook steeds meer tegenover elkaar te staan en gingen elkaar geleidelijk wantrouwen.'

Professor Schouten schetst als mogelijke blauwdruk een driedeling van het platteland: Eén deel met het primaat landbouw, één deel met het primaat natuur en een derde deel waarin bewerken en bewaren samengaan. De Maatschappij van Welstand heeft een bescheiden positie in al deze drie segmenten van het platteland en wil deze schets graag in discussie brengen.

Amersfoort, zomer 2011

Michiel van Alphen

directeur

Spreektekst van de Welstandlezing door professor dr. M.G.C. Schouten, hoogleraar Natuurherstel aan de Universiteiten van Wageningen, Cork en Gaalway en natuurfilosoof en strateeg bij Staatsbosbeheer

Uitgesproken bij de vereniging Maatschappij van Welstand op donderdag 3 maart 2011 in de Grote Kerk te 's-Hertogenbosch

RENTMEESTERSCHAP IN DE 21STE EEUW: BUIGEN OF BARSTEN

De term rentmeesterschap komen we regelmatig tegen in politieke debatten, in de media en in milieufilosofische beschouwingen. De term verwijst dan vooral naar de omgang van de mens met de aardse goederen en zijn verhouding tot natuur en milieu. Wanneer we de context waarin de term gebruikt wordt, nauwkeurig beschouwen, dan blijkt dat met rentmeesterschap niet altijd hetzelfde bedoeld wordt. Sterker nog, de term wordt soms zelfs in nogal tegengestelde betekenissen gebruikt.

Ik wil daarom vandaag uitgebreid stilstaan bij het begrip ‘rentmeesterschap’. Ik zal proberen de historische wortels ervan te traceren, de verschillende interpretaties ervan toe te lichten en, tenslotte, perspectieven te schetsen voor een modern rentmeesterschap.

Rentmeesterschap in de bijbel: de oerverhalen

In de Westerse cultuur is een belangrijke oorsprong van het begrip te vinden in de oerverhalen uit Genesis.¹ Het tweede oerverhaal, of scheppingsverhaal, begint in een soort woestijn, want “er was nog geen enkel veldgewas op de aarde, en er was nog geen enkel kruid des velds uitgesproten, want de Here God had het niet op de aarde doen regenen.”² En God plantte toen een tuin, een lieflijk oord vol geboomte dat mooi was om te zien en goed om van te eten. Dan vormt hij uit de aardbodem de mens om deze hof “te bewerken en te bewaren.”

In deze woorden – ‘bewerken’ en ‘bewaren’ – onthult zich onmiddellijk de ambivalentie die het begrip rentmeesterschap tot in onze tijd zal

omgeven. We zouden de hof van Eden kunnen zien als een metafoor voor de aarde en voor de natuur. Volgens Genesis stelt God de mens dus aan om de aarde en de natuur te bewerken en te bewaren.

Dat de aarde bewerkt dient te worden, duidt erop dat in de tijd dat dit verhaal tot stand kwam, de oud-Israëlitische samenleving het nomadenbestaan al ingewisseld had voor een agrarisch bestaan. Dat blijkt ook uit het andere – het eerste – oerverhaal uit Genesis, het verhaal van de schepping in zes dagen. Daarin wordt vee genoemd als de eerste categorie van de landdieren die God op de zesde dag schiep. Het agrarische karakter van de oud-Israëlitische samenleving blijkt bovendien uit de geboden en verboden die in de boeken Leviticus en Deuteronomium gegeven worden met betrekking tot landbouwhuisdieren en oogstgewassen. Voorbeelden zijn: “Gij zult een dorsende os niet muilbanden” en “Wanneer ge lange tijd een stad belegert, dan moogt gij het geboomte daaromheen met eetbare vruchten niet vernietigen door de bijl erin te slaan.”

Het gaat in de woorden van Genesis niet alleen om *bewerken* van de aarde en de natuur. Het gaat ook om *bewaren*. Dat laatste aspect van Gods bedoeling, zoals uiteengezet in de Thora, wordt in de geschiedenis van de Westerse cultuur nogal eens over het hoofd gezien. We herinneren ons dan vooral een andere zin uit Genesis: “Vervult de aarde en onderwerpt haar...” Deze weinig zachtzinnig klinkende tekstpassage heeft in onze cultuur een grote *Wirkungsgeschichte* gehad die weinig goeds voor de natuur gebracht heeft. Gezien de grote invloed die van deze bijbelse opdracht uitgegaan is en ook gezien allerlei andere uitspraken in de Hebreeuwse bijbel die tot een meer harmonische relatie tussen mens en natuur aansporen, is door sommige moderne milieufilosofen gesuggereerd dat het beter zou zijn de woorden ‘heersen’ en ‘onderwerpen’ te vervangen door woorden zoals beheren en bewaren. Er valt echter niet aan te ontkomen dat de werkwoorden die in de Hebreeuwse tekst gebruikt worden, een harde ondertoon hebben. En deze wordt zelfs nog versterkt wanneer God de opdracht na de zondvloed herhaalt en eraan toevoegt dat de vrees en de schrik voor de mens over alle dieren zal zijn. Maar de opdracht uit Genesis mag niet

geïsoleerd gelezen worden; ze dient beschouwd te worden binnen een bepaalde context. God geeft namelijk de heerschappij over de aarde aan de mens die hij naar zijn beeld en gelijkenis geschapen heeft. Daarmee wordt aan het heersen richting gegeven: de mens dient te heersen zoals God heerst. Dat het menselijke gebiederschap niet gepaard mocht gaan met geweld en bloedverlies, is al af te leiden uit de verzen die in het eerste oerverhaal direct volgen op de opdracht de aarde te vervullen en te onderwerpen: “Zie, Ik geef u al het zaaddragend gewas op de gehele aarde en al het geboomte, waaraan zaaddragende vruchten zijn; het zal u tot spijsz dienen.” God geeft de dieren dus niet als voedsel aan de mens. Evenmin zijn overigens de dieren elkaar tot voedsel, want de tekst vervolgt met: “Maar aan al het gedierete der aarde en al het gevogelte des hemels en al wat op de aarde kruipt, waarin leven is, (geef Ik) al het groene kruid tot spijsz.” Het beeld van een hiërarchische ordening die echter vrij is van wreedheid en onderdrukking komt ook naar voren in het tweede scheppingsverhaal. Met de hof van Eden wordt in feite aangegeven hoe God de schepping bedoeld had: als een paradijs waarin al het geschapene in vrede en harmonie verkeert.

Het lijkt geen twijfel dat Genesis de mens ten tonele voert als het wezen dat in de scheppingsorde de hoogste plaats inneemt. Hij is de enige die naar Gods beeld gevormd wordt. Hij is ook degene die de dieren namen zal geven en, zoals dat in veel vroege culturen gold, met het geven van een naam wordt een zekere macht over het naamgegevene uitgedrukt. Maar de oerverhalen scheiden de mens en de overige levende wezens niet volledig van elkaar. In het eerste scheppingsverhaal worden de dieren die op het land leven en de mens op één en dezelfde dag geschapen. De Hebreeuwse tekst noemt die landdieren met een verzamelnaam *nefesj chajah*. Het woord *nefesj* verwijst naar de levensgeest en wordt, wanneer het in samenhang met de mens gebruikt wordt, meestal met ziel vertaald. Dit zou erop kunnen wijzen dat de oud-Israëlieten het dier niet als geheel zielloos beschouwden. In het tweede oerverhaal zoekt God een hulp voor de mens omdat het “niet goed is dat de mens alleen zijz.” In eerste instantie scheidt hij dan de die-

ren, overigens net als de mens uit aardbodem. Dit gegeven wijst op een zekere verbondenheid tussen mens en dier, ook al blijken uiteindelijk de dieren niet als hulp te voldoen.

Het verloren paradijs

De scheppingsverhalen bieden een ideaalbeeld van een functionele hiërarchische ordening, waarin elk deel van het geschapene in zichzelf goed is, waarin ook elk deel zijn taak vervult en waarin bovendien tussen de verschillende delen harmonie heerst. Dit paradijs is echter verloren gegaan en cherubijnen met vlammeende zwaarden bewaken de weg terug. Als gevolg van de zondeval zijn de scheppingsorde en de oorspronkelijke harmonie in de schepping verstoord. Genesis schetst hoe met de verdrijving uit het paradijs een tijd van zwoegen begint. De aarde is weerbarstig geworden en brengt “doornen en distelen” voort; de verhouding tussen mens en natuur krijgt vijandige trekken. Ook een zekere chaos doet zijn intrede, in de vorm van geweld, bloedvergieten en voortijdige dood, beginnend met een broedermoord. Machtsmisbruik en “geweldenarij” nemen niet alleen de mens in hun bezit, maar de chaos treft heel de schepping, want “al wat leeft had zijn weg op aarde verloren.” Uiteindelijk escaleert de wanorde dusdanig dat er als het ware een nieuw begin, een soort herschepping, nodig is.

In een reinigende vloed gaat alle leven ten onder, behalve dat van de rechtschapen Noach en de zijnen en van de dieren die hij naar goddelijke opdracht in zijn ark had meegevoerd. Nadat “de wateren van de aarde waren opgedroogd” wordt via het verbond van de regenboog een nieuwe orde ingesteld. In deze nieuwe scheppingsorde ligt evenwel een aanvaarding besloten van het verlies van de oorspronkelijke harmonie. Opnieuw wordt aan de mens de opdracht gegeven vruchtbaar te zijn, talrijk te worden en de aarde te vervullen. Maar nu wordt eraan toegevoegd: “En de vrees en de schrik voor u zij over al het gedierte der aarde en over al het gevogelte des hemels, al wat zich op de aardbodem roert en alle vissen der zee: in uw hand zijn zij gegeven. Alles wat zich roert, wat leeft, zal u tot spijze zijn; Ik heb het u alles gegeven evenals het groene kruid.”

Een volledig herstel van het oorspronkelijke paradijs blijkt (nog) niet mogelijk. De wereld blijft tot op zekere hoogte van het ideaalbeeld verwijderd en de relatie tussen de mens en de natuur is onder het verbond van de regenboog een andere dan in het begin. Nu worden aan de mens ook de dieren tot voedsel gegeven. Maar hij krijgt in de nieuwe scheppingsorde beslist geen onbeperkte vrijheid in zijn omgang met het geschapene. Er blijven zeer belangrijke voorwaarden en beperkingen. De boeken Leviticus en Deuteronomium geven lange lijsten van geboden en verboden die niet alleen de plichten jegens God en jegens de medemens beschrijven, maar ook kaders scheppen voor het omgaan met aarde en natuur.

In deze context zijn met name de spijswetten van betekenis. De spijswetten, die een zeker verband houden met de offerwetten, spelen in de joodse traditie een grote rol, maar hebben in het christendom nauwelijks een plaats gekregen. Niet-joodse bijbeldeskundigen hebben er tot voor kort dan ook weinig aandacht aan besteed. Nadat in de afgelopen decennia cultureel-antropologen zich over de spijswetten gebogen hebben, is er nu ook belangstelling voor gerezen bij niet-joodse bijbelkenners.

Een primair gegeven in deze wetten is het verbod op het eten van bloed. Dit was ook al de restrictie die God onmiddellijk uitsprak nadat hij Noach de dieren tot voedsel gegeven had. Alleen het vlees mag gegeten worden en niet het bloed want, zo zegt Deuteronomium, “het bloed is de ziel, en gij zult niet de ziel met het vlees eten. Gij zult het niet eten; gij zult het op de aarde uitgieten als water.” En Leviticus voegt daar nog aan toe dat het daarna met aarde bedekt moet worden. Het verbod op het eten van vlees “met de ziel” houdt ook in dat “aas” niet gegeten mag worden omdat het dier dan niet volgens de voorschriften gedood en geslacht is, en het bloed niet naar behoren uit het vlees verwijderd is. In de nieuwe scheppingsorde mag de mens dieren doden om ze te eten, maar de ziel van het dierlijk leven blijft als voedsel uitgesloten. Hierin ligt de oorsprong van de rituele slacht. Volgens sommige onderzoekers zou deze gezien kunnen worden als een per-

manente herinnering aan het feit dat het in de oorspronkelijke schepingsorde niet de bedoeling was dat dieren gedood zouden worden. Er zijn nog verdere beperkingen. De spijswetten geven lijsten van reine en onreine dieren, dat wil zeggen van dieren die wel en die niet gegeten mogen worden. Over de betekenis van de criteria die rein en onrein van elkaar scheiden, is veel geschreven; ze schijnen enerzijds te maken te hebben met de wijze waarop de dieren zich voortbewegen en anderzijds met de manier waarop ze zich voeden. Rein schijnen die dieren te zijn die door hun manier van voortbewegen een duidelijke binding laten zien met één van de drie domeinen lucht, water en land en die tevens een herbivore voedingswijze hebben. Leviticus begint met de reine landdieren en noemt rein “al wat gespleten hoeven heeft, te weten geheel doorkloofde hoeven, en wat herkauwt.” Deuteronomium is meer specifiek en geeft ook een opsomming van de dieren die onder deze criteria vallen: rund, schaap, geit, hert, gazel, damhert, wilde geit, lierantilope, sabelantilope en het wilde schaap.

De identificatie van de wilde dieren die in deze lijst genoemd worden, is overigens niet zeker. Duidelijk is wel dat het accent bij de reine dieren ligt op de landbouwhuisdieren en hun wilde verwanten en verder op de hertachtigen, gazellen en antilopen. Dan volgen in beide boeken lijsten van onreine dieren: kameel, haas, klipdas en zwijn, omdat die slechts één van beide kenmerken vertonen. Verder zijn volgens Leviticus alle zoolgangers onder de viervoetigen onrein evenals al “het wemelend gedierte dat op de grond wemelt.” Roofdieren worden hiermee als voedsel uitgezonderd, evenals alle dieren die over de grond kruipen of krielen of ze nu “op de buik gaan, op vier voeten gaan of veelvoetig zijn.”

Van wat in het water leeft, mag al wat vinnen en schubben heeft, gegeten worden. Hiermee is verzekerd dat van de waterdieren alleen de vissen de mens tot voedsel dienen (het dieet van de vissen zelf schijnt in dit geval geen rol te spelen). Zowel Deuteronomium als Leviticus geven vervolgens lijsten van onreine vogels. Ook deze zijn niet alle met

zekerheid te identificeren, maar het lijkt ook hier weer vooral te gaan om vogels die niet strikt herbivoor zijn en die (ook) dierlijke prooien of aas eten: o.a. gieren, roofvogels, uilen, reigers, ooievaar, hop, raven en kraaien. Men heeft erop gewezen dat diverse van de als onrein vermelde soorten tevens de grenzen tussen de domeinen in de schepping overschrijden. Reiger en aalscholver gebruiken zowel het land als het water. Uilen doorkruisen een andere scheiding: ze vliegen in de overgang tussen dag en nacht.

De spijswetten vormen een verbinding met Genesis. Ze verwijzen naar de schepping zoals die bedoeld was, maar dan vanuit een wereld die van dit ideaalbeeld verwijderd is geraakt. Ze herinneren aan een schepingsorde waarin geen gewelddadige dood aanwezig was door het verbod op het eten van “de ziel van het vlees” en door grote beperkingen aan te brengen in de dieren die gegeten mogen worden. Dieren die als carnivoor de schepingsorde verbreken, komen zonder meer niet als voedsel in aanmerking. Slechts een klein aantal strikt herbivore dieren is als zodanig toegestaan.

De enigszins bevreemdende regel uit Deuteronomium die voorschrijft dat het bokje niet in de melk van zijn moeder gekookt mag worden, kan ook vanuit dit perspectief geduid worden. Door de dood en dat wat leven geeft op dezelfde plaats en op dezelfde tijd bijeen te brengen, wordt de voortijdige dood, die in het oorspronkelijke schepingsplan niet voorzien was, zichtbaar. Bovendien komt in deze vermenging van leven en dood chaos naar voren.

Het taboe op vermenging is een van de belangrijkste gegevens in de spijswetten. Zoals Jan Boersema in zijn studie *Thora en Stoa over mens en natuur* stelt: “Scheppen is scheiden en daardoor ontstaat orde uit de chaos. Alles heeft in die orde zijn plaats. Vermenging is een inbreuk op de orde, creëert verwarring en wordt geassocieerd met chaos.”³ Dieren die niet duidelijk tot één domein behoren, zoals dieren op de grens van land en water, dieren in het water zonder de kenmerken van vissen, dieren die vliegen zonder de kenmerken van vogels, en schemerdieren zijn daarom onrein.

De spijswetten vormen een constante herinnering aan het oorspronkelijke ideaal van de schepping. Door zich te houden aan de spijsvoorschriften heiligde het volk Israël, vanuit een wereld waarin dit ideaal verloren was gegaan, als het ware de schepping zoals ze eens bedoeld was - en zoals ze volgens de profeten ooit ook weer zal zijn - en gaf het tevens uiting aan zijn bijzondere band met de éne God, met hem die alles geschapen heeft.

Heiliging van de schepping

Heiliging en zegening van de schepping liggen ook al diep verankerd in het eerste oerverhaal. De kroon op Gods scheppingswerk is niet de mens maar de zevende dag, de dag waarop God rust van al zijn werk. De schepping is dan heel bevonden; ze is in de meest letterlijke zin van het woord volmaakt. Deze dag waarop niets meer aan het geschapene toe te voegen is, wordt gezegend en geheiligd. De sabbat is daarom meer dan de dag waarop men zich onthoudt van scheppende arbeid; hij is tevens een bevestiging, een viering van de voltooiing van de schepping, een heiliging van Gods werk. In dezelfde geest schrijft Leviticus een sabbat- en een jubeljaar voor. Elk zevende jaar zal het land een volkomen sabbat hebben: de akker zal niet gezaaid en de wijngaard niet gesnoeid worden, en er wordt niet geoogst. Wanneer zeven sabbatjaren voorbij zijn, zal het vijftigste jaar geheiligd worden als een jubeljaar; ook dan zal het land rusten. Vanuit agrarisch oogpunt is de instelling van een cyclische braakligging van de landbouwgrond een zinvol voorschrift. Maar er is tegelijkertijd een diepere betekenis: een jaar lang is er geen scheppende activiteit en de aarde rust in God. Ook hierin ligt een verwijzing naar de oorspronkelijke volkomenheid van het werk Gods.

De boeken van de Hebreeuwse bijbel benadrukken dat God niet alleen een band met de mens onderhoudt maar met al het geschapene. Het verbond van de regenboog sluit hij met Noach en de zijnen en met "alle levende wezens die bij u zijn: het gevogelte, het vee en het wild gedierte der aarde bij u, allen, die uit de ark gegaan zijn, alle gedierte der aarde." De zorg die God voor heel zijn schepping heeft, wordt

treffend bezongen in het boek Psalmen. Zo zegt psalm 104: “de jonge leeuwen brullen om roof en begeren hun spijze van God.” En psalm 147 spoort aan tot lof voor de Heer:

“die de hemel met wolken bedekt,
die voor de aarde regen bereidt,
die op de bergen gras doet ontspruiten,
die het vee zijn voeder geeft,
de jonge raven, als zij roepen.”

In de zorg die God voor al het geschapene heeft, ligt een eigen waarde van alle schepselen besloten. Zij zijn er niet voor de mens. God zorgt voor elk levend wezen onafhankelijk van de betekenis die het voor de mens heeft.

In die context dient de in Genesis gegeven opdracht tot heersen gelezen te worden. Als door God aangestelde heerser, als zijn plaatsvervanger op aarde, dient de mens eenzelfde band met de aarde te onderhouden als God die met zijn schepping onderhoudt. En die band wordt gekenmerkt door zorg en goedertierenheid, niet door despotisme, onderdrukking of uitbuiting.

In de joodse traditie vormt de hele schepping, zowel de mens als de natuur, vóór alles het werk van God. Een werk waarin harmonie en geweldloosheid gelegd waren. Hoewel deze verloren zijn gegaan, blijven ze uiteindelijk de bestemming van de schepping. In het komende, Messiaanse rijk zullen ze geheel hersteld worden en dan zal, zoals Jesaja zegt:

“de wolf bij het schaap verkeren en de panter zich nederleggen bij het bokje; het kalf, de jonge leeuw en het mestvee zullen tezamen zijn, en een kleine jongen zal ze hoeden; de koe en de berin zullen samen weiden, haar jongen zullen zich tezamen nederleggen, en de leeuw zal stro eten als het rund; dan zal een zuigeling bij het hol van een adder spelen ...”

Volgens de Thora behoort de schepping Jaweh toe. De mens mag de aarde bewerken; hij moet haar zelfs bewerken om in zijn levensonderhoud te voorzien. Maar hij dient haar ook, als een goede plaatsvervanger van de eigenaar, als een goed rentmeester, voor de eigenaar bewaren.

Dit beeld van rentmeesterschap waarin bewaren een wezenlijk gegeven is, kenmerkt de joodse traditie tot in onze tijd. Het kenmerkt ook de islam. De koran benadrukt in verscheidene verzen dat de schepping Allah toebehoort en dat de schepper voor zijn schepping zorgt: “Er is geen dier op aarde, of Allah houdt het bij zijn kuif vast” en “de vogels die hun vleugels uitspreiden en intrekken worden alleen door de Erbarmer vastgehouden.” De mens is volgens de koran aangesteld als *khal fa*, als stadhouder, en hij dient zorgvuldig met de schepping om te gaan want “Allah houdt niet van verkwisting.”⁴

Onlangs had ik een gesprek met Turkse ondernemers en het trof me hoezeer duurzaamheid een vanzelfsprekend onderdeel vormde van hun ondernemerschap. Desgevraagd vertelden ze me dat in hun gevoel verkwisting indruist tegen de geest van de islam en dat zij als kind al leerden zorgvuldig met de schepping om te gaan.

Een dienstbare natuur: de christelijke traditie

Calvijn predikte ooit dat God de wereld ook in één dag had kunnen scheppen als hij dat gewild zou hebben. Hij deed er echter zes dagen over om de mens te laten zien dat met grote zorg alles voor hem klaar-gezet was, dat alles wat hij in zijn aardse tehuis nodig zou hebben voor hem gereed gemaakt was. In de westerse, christelijke traditie wordt de natuur vooral beschouwd vanuit het perspectief van het nut dat ze voor de mens heeft en wordt er ook van uitgegaan dat het Gods wil is dat de mens de natuur dienstbaar maakt, verbetert en cultiveert. De nadruk ligt hier op bewerken, niet op bewaren.

Hierin is de invloed voelbaar die het christelijke denken ondergaan heeft van de klassieke filosofie.⁵ De plaats die de mens inneemt in de

kosmische orde vormde een belangrijk thema voor veel klassieke denkers, waaronder Aristoteles. Aristoteles was niet alleen een wijsgeer, maar ook een natuuronderzoeker en hij was sterk geboeid door verschijnselen als groei en beweging. Hij zocht naar een algemeen beginsel waarmee zulke veranderingsprocessen verklaard konden worden. In zijn duiding van de oorzaken van verandering ontwikkelde hij het begrip *entelecheia*, dat wil zeggen ‘het doel (*telos*) in zichzelf dragend’. Hij veronderstelde dat in alle natuurlijke dingen, dat zijn de dingen die van nature groeien, veranderen of bewegen, een doelbeginsel - of doeloorzaak - als het ware is ingebakken. Daardoor zijn ze erop gericht, zoals een eikel erop gericht is een eik te worden, hun specifieke vorm en functie zoveel mogelijk te verwezenlijken. De doelbeginselen vormen volgens Aristoteles de eigenlijke oorzaak van alle groei en beweging; door de veranderingsprocessen wordt steeds het potentiële in het actuele omgezet. Daarmee legde hij een doelgerichtheid in de natuur. Hij hield zich ook sterk bezig met het beeld van een natuurlijke rangorde. Op basis van een nauwgezette studie van de anatomische kenmerken van allerlei organismen kwam hij tot een hiërarchisch geordend classificatiesysteem. Hij was daarmee de grondlegger van de biologische systematiek en ook de ontwerper van het beeld van een *scala naturae*, een geleidelijk opklimmende reeks in de natuur: minerale dingen, planten, dieren en ten slotte de met rede begiftigde mens. Bij de laatste zag hij overigens ook een rangorde, beginnend bij slaaf en barbaar en eindigend bij de - mannelijke - filosoof. Alle groei, alle beweging, alle verandering in de natuur leidt volgens Aristoteles tot een hiërarchisch geordend geheel waarin alles zijn eigen plaats en bestemming heeft. Want, zo stelde hij, de natuur maakt niets tevergeefs. Net als zijn leermeester Socrates zag Aristoteles het Goede in de kosmos en voor hem lag dit in het gegeven dat de dingen zich van nature richten op hun bestemming en daarmee ook op hun plaats in de natuurlijke orde. Het Goede voor de plant is het voortbrengen van voedsel voor dier en mens; voor het dier is dat tot nut zijn voor de mens. En voor de mens, die aan de top staat van de rangorde, bestaat het Goede uit de volledige ontplooiing van zijn geestelijke vermogens.

De filosofen van de *Stoa* bouwden voort op dit gedachtegoed. De school van de *Stoa* ontleende haar naam aan een zuilengalerij in Athene waar de stichter Zeno van Citium (ca. 335 – ca. 265 voor Chr.) en zijn volgelingen bijeenkwamen en onderwezen. Ze zou bijna vijf eeuwen bestaan en ook grote invloed gaan uitoefenen in de culturele omgeving van Rome. En via de filosofen van de Romeinse *Stoa*, zoals Cicero en Seneca, werd de stoïcijnse leer doorgegeven naar de latere filosofische tradities in Europa. Ook de wijsgeren van de *Stoa* gingen uit van een functioneel geordende kosmos en ze legden daarbij sterk de nadruk op de rede, de *logos*. Ze zagen de kosmische orde als een uiting van een goddelijke rede die alle verschijnselen en processen beheerst. Als gevolg daarvan gebeurt alles volgens een vast plan en hangt alles op een doelmatige wijze met elkaar samen. Omdat de mens ook over een rede beschikt, heeft hij niet alleen al in beginsel deel aan het goddelijke, maar bezit hij ook het instrument om het goddelijke dichter te naderen. Hij is daarmee het hoogste schepsel op aarde en de rede onderscheidt hem van alle andere wezens. De stoïcijnse filosofie legde zo een duidelijke scheiding tussen de mens en de rest van de schepping. In zijn *scala naturae* maakte ook Aristoteles verschil tussen de mens als verstandelijk wezen en de niet met rede begiftigde schepselen, maar hij zag tussen de verschillende levensvormen tevens veel verwantschappen. De *Stoa* echter scheidde de mens en de niet-menselijke wezens geheel van elkaar. De *Stoa* ging uit van morele plichten naar alle medemensen, maar niet naar de redeloze wezens; daarmee voelde de stoïcijn geen verwantschap. In hun ogen vormt de mens vormt de meest zuivere manifestatie van het rationele oerbeginsel en de kosmische orde is erop gericht dit hoogste wezen in stand te houden. Voor de meeste stoïcijnen is alles in de natuur ertoe bestemd de mens direct of indirect te dienen. Zoals Cicero naar voren bracht: “Wat moet ik nog zeggen van ossen? ... Hun nek is geboren voor het juk en hun sterke, brede schouders voor het trekken van de ploeg.” Het nut van de natuur voor de mens komt naar voren in vrijwel de hele antieke filosofie, maar nergens ligt daar zo sterk de nadruk op als in de leer van de *Stoa*. Overigens zag men dat nut niet alleen in materiële zin maar ook in de esthetische genoegens die de natuur aan de mens verschaft. Volgens verschillende filosofen van de

Stoa dient de mens ook mee te helpen in het vestigen van de eigenlijke orde der dingen. Door de natuur zo om te vormen dat haar nut en schoonheid ten volle tot hun recht komen, vervolmaakt hij de kosmos. Hij scheidt dan, zoals Cicero dat uitdrukte, “een tweede wereld binnen de wereld van de natuur”, en dit ligt ook in de bedoeling van de Goden.

Ontginning en cultivering van de natuur

Dit beeld van een natuur die als doel heeft de mens te dienen, waarbij de mens de goddelijke opdracht heeft de aarde en de natuur te bewerken, te verbeteren en tot nut te maken is niet zozeer een bijbels dan wel een Grieks beeld en het wordt overgenomen door de kerkvaders en de theologen van het Christendom. Het komt duidelijk naar voren in het gegeven dat verschillende kloosterordes het als hun taak zagen de wilde natuur te ontginnen en om te vormen tot een vruchtbaar aards paradijs. Door orde aan te brengen in de woestenij, door de bruikbaarheid en de schoonheid van de natuur te vergroten, hielp de kloosterling bij de vestiging van het rijk van Christus op aarde en bij het herstel van de wereld tot de toestand van voor de zondeval. Met name de benedictijnen en cisterciënsers speelden een belangrijke rol in de ontginningen die in de loop van de Middeleeuwen in Europa plaatsvonden.

Het beeld dat de natuur tot nut gebracht moet worden, wordt nog versterkt in de Reformatie. In de ogen van Luther was door de zondeval niet alleen de mens maar ook de hele natuur vervloekt. Calvijn hangt soortgelijke opvattingen aan. Hij legt sterk de nadruk op Gods macht over al het geschapene en hij gaat ervan uit dat de mens door God is aangesteld als heerser op aarde; daarbij heeft de mens de taak de natuur te vormen en dienstbaar te maken ter meerdere eer en glorie van God. Met calvinistische ijver worden in de loop van de zeventiende eeuw grote delen van Nederland verveend, drooggelegd en ingepolderd. Wanneer de Franse filosoof René Descartes Nederland bezoekt is hij zeer onder de indruk van de wijze waarop de Nederlanders de natuur gecultiveerd hebben. Hij zag hier gerealiseerd wat ook de Verlichtingsfilosofie voor ogen stond: de natuur als was te kneden tot dat ze voor de mens tot opperste dienstbaarheid is gebracht.

Zorg voor de natuur

Lange tijd gaat het dus vooral om bewerken van de aarde. Het idee dat de natuur ook bewaard dient te worden komt in de Westerse cultuur pas duidelijk naar voren in de loop van de achttiende eeuw wanneer de periode aanbreekt die we de Romantiek zijn gaan noemen. De industriële revolutie begon sporen te trekken in het landschap en de verstedelijking was sterk toegenomen. De eerste stemmen van de Romantiek komen dan ook niet uit de natuur maar uit de stad. Ze spreken over de zielloosheid en kunstmatigheid van de stedelijke omgeving. De Romantiek is de periode van de tocht uit de stedelijke “mensenwoestijn” en uit de industriële “cyclophenolen” naar de als onbedorven ervaren natuur. Het is de tijd van de *Wanderlust*: “zwerfend van dag tot dag” zal de Engelse dichter William Wordsworth zeggen, in een wereld waarin “wouden, bomen en rotsen het antwoord geven dat de mens zoekt.” De wilde natuur wordt het zinnebeeld van het zuivere, het ware en het ongeschondene. In de Romantiek liggen ook de wortels van de natuurbescherming want in de loop van de negentiende eeuw begint een beweging op gang te komen – eerst in Amerika en later ook in Europa – die zich inzet voor het behoud van de ongeschonden wildernis. Op 1 juli 1864 tekent Abraham Lincoln een wetsontwerp waarin de Sequoiabossen van Yosemite werden toegewezen aan de staat Californie “ten behoeve van het volk, voor ontspanning en recreatie, om ze onvervreemdbaar te behouden tot in lengte van dagen”

In deze woorden is te horen dat de natuurbeschermingsbeweging zoals die in negentiende eeuw opkwam, haar motivatie vooral vond in de betekenis die de natuur voor de mens heeft. In de geschriften van de stichters van de Nederlandse natuurbescherming worden in het algemeen ‘natuurschoon’ en ‘wetenschappelijke waarde van de natuur’ als belangrijkste argumenten voor natuurbehoud genoemd. Er is hier sprake van een rentmeesterschap waarin bewaren centraal staat, maar de mens ziet zichzelf wel als eigenaar van de natuur. Er wordt bewaard voor de mensheid: voor de huidige samenleving en voor de toekomstige generaties.

Dit beeld van rentmeesterschap als bewaren voor toekomstige generaties wint aan betekenis is de tweede helft van de vorige eeuw. In 1962 verschijnt *Silent Spring*.⁶ In dit boek, dat inslaat als een bom, beschrijft de Amerikaanse biologe Rachel Carson de ecologische schade die door het ongeremde gebruik van pesticiden is opgetreden. Al eerder hadden onderzoekers gewaarschuwd voor de negatieve effecten van menselijk handelen op natuur en milieu. Daarbij ging het vooral om de directe invloed van de mens op de plaats waar deze uitgeoefend wordt. Carson beschrijft echter de ecologische schade die is opgetreden doordat pesticiden in de voedselkringloop terecht zijn gekomen en toont aan dat de menselijke invloed kan reiken over grote afstand en tot in de verre toekomst. Door *Silent Spring* wordt duidelijk hoe kwetsbaar ecosystemen zijn en hoe ver de arm van de mens reikt. Al snel verschijnt er een stroom aan publicaties die de aandacht richten op zaken als uitlaatgassen, olievervuiling en giftig afval; en in 1972 brengt de Club van Rome het gezaghebbende rapport “Grenzen aan de groei” uit.

Natuurbehoud is zelfbehoud

Het besef groeide dat natuur niet alleen van betekenis is als ruwe grondstof die ontgonnen en geëxploiteerd kan worden, maar dat ze in ongecultiveerde staat ook een waarde vertegenwoordigt. Men is in deze context gaan spreken van de functies van de natuur, dat wil zeggen de functies die ecosystemen hebben in termen van bijdrage aan menselijk welzijn, zowel in fysieke als in mentale zin. Ecosystemen reguleren allerlei processen die voor het welzijn van de mens van belang zijn. Zo worden rivierwaterbestanden gebufferd door rivierbegeleidende moerassen; zorgen hellingbossen voor stabiliteit van de bodem; kunnen waterrijke gebieden grote hoeveelheden stikstof en fosfor recycleren; leggen hoogvenen het broeikasgas CO₂ vast; zorgen bijen voor bestuiving van landbouwgewassen, enzovoort. Behalve zulke *reguleringsfuncties* worden er ook nog *productiefuncties* onderscheiden: de natuur levert allerlei goederen voor menselijk gebruik. Zo is in de jaren tachtig van de vorige eeuw bijvoorbeeld berekend dat 25% van de wereldwijd geconsumeerde hoeveelheid vlees geleverd werd

door zeeën en oceanen, en dat 40% van de in de Verenigde Staten verhandelde medicijnen als belangrijkste ingrediënt een stof bevatte, die – althans oorspronkelijk – afkomstig was uit een plant, dier of micro-organisme.⁷ Voornoemde functies hebben vooral betrekking op het fysieke welzijn van de mens. De natuur draagt echter ook bij aan het geestelijk welzijn: ze verschaft ruimte voor recreatie, ze biedt esthetische genoegen, inspiratie en wetenschappelijke informatie. Voor deze diensten wordt de term *informatiefuncties* gebruikt. Uit dit besef van de betekenis van natuur voor menselijk welzijn kwam de slogan ‘Natuurbehoud is zelfbehoud’ voort die gebruikt werd in het Internationale Natuurbeschermingsjaar 1970.

Vanaf de jaren zeventig van de vorige eeuw hebben ‘groene’ economen geprobeerd de functies van de natuur te vertalen in sociaal-economische termen en zelfs te kwantificeren in monetaire waarden. En de getallen logen er niet om⁸: voor de functie die zeeën en oceanen hebben in termen van visproductie werd in de jaren tachtig een monetaire waarde van 10 miljard dollar per jaar berekend. De marktwaarde van de in 1985 in de Verenigde Staten verhandelde medicijnen met een plantaardig ingrediënt was 43 miljard dollar. De opbrengst van landbouwgewassen afhankelijk van bestuiving door insecten was in de Verenigde Staten in dat jaar ongeveer 10 miljard dollar. De economische waarde van elke leeuw in het Afrikaanse Amboseli Nationale Park werd in diezelfde tijd vastgesteld op 27.000 dollar per jaar op grond van inkomsten gegenereerd uit toerisme; elke olifantenkudde leverde jaarlijks zelfs 610.000 dollar op. Dit soort berekeningen werd gedaan op grond van klassieke economische methoden; het uitgangspunt was de marktwaarde van door de natuur geleverde diensten en goederen. Er werden ook methoden ontwikkeld om de monetaire waarde van functies vast te stellen waarbij deze orthodoxe benadering niet mogelijk bleek. De groene economen gebruikten zogenoemde schaduw-prijzen, dat wil zeggen ze berekenden de schade die op zou treden wanneer een functie verloren zou gaan, of de prijs die de samenleving zou moeten betalen om een functie te compenseren. Zo werd in de jaren tachtig bijvoorbeeld vastgesteld dat het handhaven van een moe-

rasgebied net buiten Boston een jaarlijkse besparing opleverde van 17 miljoen dollar omdat de grote waterbergingscapaciteit van het gebied overstromingsschade voorkwam. De zuiveringsfunctie van bepaalde waterrijke gebieden in Massachusetts kon een waarde toegekend worden van 123.000 dollar per hectare per jaar op grond van de kosten die bouw en onderhoud van een zuiveringsinstallatie met zich mee zouden brengen.

Waar natuurbehoud tot dan toe vaak beschouwd werd als een hinderenis voor economische ontwikkeling, toonde dit soort berekeningen aan dat duurzaam gebruik van de functies van natuurgebieden op lange termijn in sociaal-economisch opzicht juist verstandiger was dan de vernieling van zulke gebieden voor economisch gewin op korte termijn.

Met deze benadering veranderde het beeld van de natuur als een object van schoonheid en wetenschappelijke waarde naar dat van een kostbare, maar slinkende hulpbron. De variatie in de natuur, de biodiversiteit, werd zo geleidelijk synoniem met schatkamer van diensten en goederen. De natuur werd meer en meer gezien als groen kapitaal dat we in stand dienen te houden en dat een rente opbrengt die de basis vormt voor ons welzijn..

Ook voor Nederland zijn zulke berekeningen uitgevoerd. Het rapport *De verscholen baten van natuur*, uitgebracht door Ecorys/NEI⁹, stelt vast dat de kosten van de gezondheidszorg in Nederland 2 miljard euro hoger zouden uitvallen als er geen natuur zou zijn: wandelen, spelen en sporten in de natuur leiden tot lager ziekteverzuim. Recreatie in natuurgebieden levert de economie jaarlijks bovendien nog circa 7 miljoen euro op en de functie van de natuur als waterberger bespaart ons elk jaar 2,3 miljard euro aan waterschade. Rudolf de Groot berekende in 1986 dat de functies van de Waddenzee bij duurzaam gebruik op zijn minst een monetaire waarde vertegenwoordigen van circa 6.000 euro per hectare per jaar.¹⁰ Op zijn minst, want niet alle functies zijn te kwantificeren. Wanneer we deze jaarlijkse inkomsten/besparin-

gen zien als een rente van 5 procent op een groen kapitaal, zou elke hectare van het intacte ecosysteem Waddenzee een kapitaal van 120.000 Euro vertegenwoordigen.

Heeft een nachtegaal ook recht op bestaan?

Verschillende milieufilosofen plaatsten kanttekeningen bij een eenzijdige nadruk op de natuur als dienstverlener. Wanneer we behoud van biodiversiteit alleen zouden koppelen aan de functies die de natuur heeft voor ons welzijn, dat wil zeggen aan haar *instrumentele waarde*, is het gevaar groot, zo stelden ze, dat we haar alleen nog maar met zorg behandelen zolang deze functies nog niet door technische middelen overgenomen kunnen worden. Ze brachten het begrip *intrinsieke waarde* naar voren; ze stelden dat elke levensvorm, elke verschijningsvorm in de natuur een waarde op zichzelf vertegenwoordigt, onafhankelijk van de waarde die deze voor de mens heeft. Behoud van biodiversiteit is dan niet alleen een morele plicht omdat dat van belang is voor het huidige en toekomstige menselijk welzijn, maar ook omdat de natuur in al haar variatie een waarde op, en voor zichzelf vertegenwoordigt.

Over de vraag of de natuur een intrinsieke waarde bezit, wordt nog steeds gediscussieerd. Vanuit bepaalde theologische overwegingen is zo'n waarde goed te verdedigen. De joodse traditie doet dat bijvoorbeeld door zich te beroepen op de woorden uit Genesis: "En God zag dat het (al het geschapene) goed was" en daar leidt ze uit af dat elk schepsel een eigen waarde heeft. Maar zonder een godsdienstige basis is een intrinsieke waarde moeilijker verdedigbaar. Allerlei filosofen betogen dan ook dat het onzin is zo'n waarde in de natuur te veronderstellen, want zonder een waarderend, dat wil zeggen menselijk, bewustzijn bestaat het begrip waarde niet. Een waarde van de natuur op en voor zichzelf is daarmee een onmogelijkheid. Anderen daarentegen beweren dat een waarderend bewustzijn een intrinsieke waarde weliswaar herkent en erkent, maar dat deze onafhankelijk daarvan een realiteit is. In de overlevingsstrategieën van elk individu en van elk soort bijvoorbeeld, of in de gerichtheid op het vormen van steeds complexere structuren, zou volgens hen de natuur een – voor haarzelf

weliswaar niet bewuste – betekenis hebben. Weer anderen stellen dat als we de mens een intrinsieke waarde toekennen – en dit is het fundament van onze sociale ethiek – we de natuur waaruit de mens is voortgekomen, noodzakelijkerwijs ook een intrinsieke waarde moeten toekennen. Zo schrijft de filosoof Frans Soontjens: “Evenals het embryo intrinsiek waardevol is omdat het de belofte van menszijn inhoudt, zo is ook de natuur, die de belofte van menszijn heeft waargemaakt, intrinsiek waardevol. De mens was echter nodig om deze intrinsieke waarde te erkennen en moreel relevant te maken voor zijn handelen en daardoor voor de gehele natuur.”¹¹ Hoe het ook zij, met het begrip intrinsieke waarde werd het accent verlegd van het nuttigheidsprincipe als uitgangspunt voor het behoud van biodiversiteit naar wat Albert Schweitzer, zich beroepend op Gandhi, ooit noemde: “het principe van respect voor alle vormen van leven.”

Bewerken en bewaren: een spanningsveld

Samenvattend: het begrip rentmeesterschap met betrekking tot de aarde en de natuur heeft in de loop van de geschiedenis nogal verschillende invullingen gekregen.

Enerzijds hangt dit samen met verschillende ideeën over eigenaarschap. In de joodse en islamitische tradities is de schepper eigenaar van het geschapene en beheert de mens de schepping voor God. In de christelijke traditie werd de mens als eigenaar gezien; het beeld van rentmeesterschap speelde hierin lange tijd geen rol van betekenis, maar als het naar voren kwam ging het vooral om beheer van de aardse goederen voor de mensheid. In recente tijd is in onze samenleving ook het beeld naar voren gekomen dat de natuur zichzelf toebehoort en dat ze een waarde op en voor zichzelf vertegenwoordigt; daardoor zou de mens een zekere terughoudendheid in acht dienen te nemen ten aanzien van de natuur.

Anderzijds ligt er in het begrip rentmeesterschap een spanningsveld besloten tussen beheren en bewaren. In het jodendom en in de islam mag de mens de natuur bewerken maar dat moet met zorgvuldigheid gebeuren, zonder verkwisting en verspilling, want hij dient haar ook te bewaren voor de schepper. In de christelijke traditie, geïnspireerd door

het klassieke denken, overheerste de opvatting dat de mens mede bijdraagt aan de vestiging van Gods rijk op aarde door de natuur te ontginnen, ontwikkelen, verbeteren en cultiveren.

Dit spanningsveld tussen bewerken en bewaren is er in theorie altijd geweest, maar het komt in de praktijk pas echt duidelijk naar voren in de loop van de vorige eeuw. Tot dan toe gaan bewerken en bewaren eigenlijk heel goed samen. Traditionele landbouwpraktijken, uitgeoefend gedurende vele eeuwen hadden tot dan toe geleid tot wat we halfnatuurlijke landschappen zijn gaan noemen: heiden, bloemrijke hooien en weilanden, rietlanden etc., die bijzonder soortenrijke halfnatuurlijke levensgemeenschappen herbergden. Deze waren wellicht zelfs soortenrijker dan de oorspronkelijke wilde landschappen. De schatting is dat in Europa 50% van alle in het wild levende planten- en diersoorten gebonden zijn aan traditionele agrarische landschappen.¹² In die zin hebben boeren gelijk wanneer ze stellen dat zij – of beter gezegd hun voorouders – de natuur zoals wij die nu in Europa kennen, tot op grote hoogte gevormd hebben. Bewerken van de natuur en bewaren van biodiversiteit gingen tot in de eerste helft van de vorige eeuw goed samen.

Echter, de intensivering die de landbouw in de vorige eeuw onderging, gepaard gaande met ruilverkavelingen, ontwateringen, gebruik van kunstmest, pesticiden en herbiciden, is de belangrijkste reden gaan vormen voor de achteruitgang van de biodiversiteit in Europa.

De rapportage die in het kader van de Habitat Richtlijn plaatsvond over de rapportage-periode 2001 – 2006, laat zien dat slechts 7% van de halfnatuurlijke habitat typen (afhankelijk van traditionele landbouwpraktijken) in een gunstige staat van instandhouding verkeert. Voor Nederland geldt dat momenteel zo'n 40% van onze inheemse planten- en diersoorten kwetsbaar dan wel bedreigd zijn.¹³

Bewerken en bewaren van biodiversiteit gaan in de moderne landbouw niet meer samen.

De traditionele landbouw heeft geen sociaal-economische basis meer. De moderne boer moet intensiveren om te overleven. Als gevolg daar-

van is de biodiversiteit in het agrarische gebied sterk achteruit gegaan. Dat is er ook de reden voor dat de traditionele halfnatuurlijke landschappen en ecosystemen grotendeels door natuurbeschermingsorganisaties werden opgekocht, waarbij de natuurbeheerder dan de traditionele landbouwpraktijken – zoals plaggen, branden, maaien, extensief begrazen – blijft uitvoeren om de soortenrijke levensgemeenschappen in stand te komen.

Niet langer is de boer bewerker én bewaarder. Hij is noodgedwongen een geïndustrialiseerde bewerker geworden. Het bewaren is vanaf het midden van de vorige eeuw geleidelijk overgenomen door natuurbeheerinstanties. De boer als bewerker, ontginner en ontwikkelaar en de natuurbeheerder als bewaarder en beschermer kwamen dan ook steeds meer tegenover elkaar te staan en gingen elkaar geleidelijk wantrouwen. De boer begon de natuurbeschermer te ervaren als belemmering voor zijn vooruitgang; de natuurbeschermer zag de boer als vernietiger van gemeenschappelijk erfgoed.

Het besef dat de natuurkwaliteit in Nederland sterk achteruitgegaan was en de erkenning van de functies van de natuur leidden in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw tot een zekere ‘detente’ en zelfs tot een zekere samenwerking tussen de agrarische sector en de natuurbeheerinstanties. In het Natuurbeleidsplan uit 1990 werd een nationaal beleid geformuleerd dat gericht was op het scheppen van een samenhangend netwerk van natuurgebieden (de Ecologische Hoofdstructuur) om de veerkracht van de natuur te vergroten en een verdere achteruitgang van de biodiversiteit een halt toe te roepen. Bovendien werd agrarisch natuurbeheer ingevoerd, waarin de boer tot op zekere hoogte ook weer als – gesubsidieerde – bewaarder van natuur ging optreden.

In de recente tijd is deze ‘detente’ echter weer opgeheven. In het huidige politieke klimaat staan de bewerker en de bewaarder weer lijnrecht tegenover elkaar. Wanneer staatssecretaris Bleker stelt dat hij prachtige natuur ziet als hij naar een bloeiend aardappelveld kijkt, dan grijpt hij weer terug naar het oude calvinistische beeld van de mens als

bedwinger van de natuur en veredelaar van Gods schepping en laat hij het beeld van de mens als behoeder van de aarde los. Natuurbehoud wordt nu door bepaalde partijen in de samenleving zelfs afgeschilderd als linkse hobby. Het kabinet heeft besloten te breken met het Natuurbeleidsplan uit 1990 en de Ecologische Hoofdstructuur niet verder te ontwikkelen; in de natuursector moet meer dan 60% bezuinigd worden.

Het Planbureau voor de Leefomgeving heeft onlangs berekend dat als gevolg van dit beleid de achteruitgang van de biodiversiteit in Nederland – die nog steeds niet tot stilstand was gebracht – weer sterk zal toenemen.¹⁴

Men kan zich afvragen of dat nu zo erg is. Op het eerste gezicht lijkt het uitsterven van een zeker deel van onze wilde planten en dieren niet echt een probleem voor onze samenleving te vormen (hoewel we onszelf wel de vraag kunnen stellen of we het moreel kunnen verantwoorden planten- en diersoorten het recht op bestaan te ontnemen). Maar als men bedenkt dat de achteruitgang van biodiversiteit een indicatie vormt van verlies aan natuurfuncties en tevens voor ogen houdt dat we momenteel wereldwijd minstens 50 miljard Euro per jaar interen op ons groene leefkapitaal¹⁵, dan is er toch echt reden tot zorg. Met het verlies van ecosysteemfuncties wordt het welzijn van onszelf en van komende generaties in gevaar gebracht. Concreet voor Nederland: de 10% van ons land die ingenomen worden door natuurterreinen leveren – zoals eerder uiteengezet – alleen al op basis van hun recreatieve functie en hun functie voor de waterberging, per jaar aan onze economie (in directe en in verscholen baten) een bijdrage van een kleine 10 miljard Euro. Dat is al bijna de helft van de waarde van de totale jaarlijkse agrarische productie waarvoor ongeveer 60% van ons landoppervlak gebruikt wordt. Economisch gezien is het dan niet bepaald verstandig de kwaliteit van die natuur achteruit te laten gaan.

Een modern rentmeesterschap

Er is voor de eenentwintigste eeuw een nieuw perspectief op rentmeesterschap nodig. We hebben simpelweg geen keuze. Het wordt

steeds duidelijker dat ons eigen welzijn nauw verbonden is met het welzijn van de planeet waarop we leven. Als we niet naar dat gegeven gaan handelen, zullen de generaties na ons een hoge prijs betalen. Het huidige kabinetsbeleid is erop gericht onze kinderen niet op te zadelen met een torenhoge staatsschuld. Op dezelfde wijze zouden we ons groene leefkapitaal onverminderd door moeten geven aan degenen die na ons komen.

Dat betekent onder meer dat we zullen moeten inzetten op een duurzame plattelandsontwikkeling. Daarvoor zullen we de spanning tussen bewerken en bewaren van de natuur moeten overstijgen, voorbij moeten gaan aan politieke tegenstellingen en over onze schaduw heen moeten springen. We zullen het belang van de korte termijn moeten inwisselen voor een visie op de lange termijn; we zullen het eigenbelang in harmonie moeten brengen met het collectief belang.

Een mogelijke blauwdruk voor een duurzame plattelandsontwikkeling zou gelegen kunnen zijn in een driedeling van het platteland: één deel met primaat landbouw, bestemd voor intensieve akkerbouw en veeteelt ('bewerken'); één deel met primaat natuur, bestemd voor het behoud van een samenhangend netwerk van natuurlijke en halfnatuurlijke ecosystemen ('bewaren') en een derde, wellicht grootste, deel waarin bewerken en bewaren samengaan. Hier zou natuurbeheer verbonden kunnen worden met biologische landbouw, recreatief ondernemerschap en groene projectontwikkeling. Met de vergrijzing van onze bevolking en met de stijging van de brandstofprijzen zal de behoefte aan recreatief hoogwaardige ruimte in ons land toenemen en dit biedt belangrijke perspectieven voor groene recreatieve ondernemingen. Het vestigingsklimaat voor nieuwe bedrijven is eveneens gediend bij een kwalitatief hoogwaardige groene ruimte en ook woningbouwverenigingen hebben daar groot belang bij.

Juist in deze tijd van crisis en heroriëntatie is het nodig oude tegenstellingen te overbruggen en een samenwerking tot stand te brengen tussen de agrarische sector, het bedrijfsleven, projectontwikkelaars en

natuurbeheerders. Een voorwaarde voor duurzame plattelandsontwikkeling is het scheppen van harmonie tussen bewerken en bewaren.

Dit vraagt om modern rentmeesterschap: een rentmeesterschap waarin we gezamenlijk verantwoordelijkheid nemen voor niet alleen het huidige menselijke welzijn maar ook voor het welzijn van toekomstige generaties. Modern rentmeesterschap erkent de kwetsbaarheid van ecosystemen en het belang van ecosysteemfuncties; erkent dat we het ecosysteem aarde niet bezitten, maar dat we er deel van uitmaken. Modern rentmeesterschap vergroot de cirkel van respect zodat deze niet alleen de mensheid omvat, maar de hele gemeenschap van leven.

Dames en heren, we hebben niet zoveel tijd meer om onze weg te bepalen. Wordt het modern rentmeesterschap of wordt het uitbating? Wordt het buigen of barsten?

Ik vertrouw erop dat de Maatschappij van Welstand in de ontwikkeling naar modern rentmeesterschap een voorbeeld zal bieden. Vanuit haar 'grondpositie', als landeigenaar en als maatschappelijk betrokken organisatie, is ze daarvoor ideaal toegerust!

NOTEN

- ¹ Voor de interpretatie van de Thora zie ook: M.G.C. Schouten (2005), *Spiegel van de natuur; het natuurbeeld in cultuurhistorisch perspectief*. KNNV Uitgeverij, Utrecht. J.J. Boersema (1997), *Thora en Stoa over mens en natuur; Een bijdrage aan het milieudebat over duurzaamheid en kwaliteit*. Callenbach, Baarn.
- ² De bijbelcitaten zijn ontleend aan de vertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap uit 1951.
- ³ Boersema, J.J. (1997), *Thora en Stoa over mens en natuur; Een bijdrage aan het milieudebat over duurzaamheid en kwaliteit*. Callenbach, Baarn.
- ⁴ De citaten uit de koran zijn ontleend aan de vertaling van F. Leemhuis (2004 [1989]), elfde druk. *Fibula/Unieboek*, Houten.
- ⁵ Voor een analyse van de invloed van het klassieke denken op het christendom zie ook M.G.C. Schouten (2005), *Op. cit.*
- ⁶ Carson, R. (1962), *Silent Spring*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- ⁷ de Groot, R.S. (1992), *Functions of Nature*. Wolters-Noordhoff, Groningen.
- ⁸ De getallen zijn ontleend aan: de Groot, R.S. (1992), *Op. cit.*
- ⁹ Ecorys/NEI (2002), Rotterdam.
- ¹⁰ de Groot, R.S. (1986), *Functions and socio-economic importance of the Dutch Waddensea*. Vakgroep Natuurbeheer, Wageningen Universiteit.
- ¹¹ Soontjens, F.J.K. (1993), *Natuurfilosofie en milieu-ethiek*. Boom, Amsterdam.
- ¹² Kristensen, P. (2003), *EEA core set of indicators: revised version april 2003. Technical Report, European Environment Agency, Copenhagen*.
- ¹³ Evaluatie biodiversiteitsdoelstelling 2010. Planbureau voor de Leefomgeving
- ¹⁴ Herijking van de Ecologische Hoofdstructuur. Quick Scan van varianten. Planbureau voor de Leefomgeving, 2011.
- ¹⁵ Braat, L. & P. ten Brink (eds.), *The Cost of Policy Inaction: the case of not meeting the 2010 biodiversity target*. TEEB/EC.

ONDER DE WELSTANDKOEPEL VALLEN DE VOLGENDE STICHTINGEN:

Stichting Interkerkelijk Oriëntatie Centrum (SIOC)

SIOC is aandeelhouder van RCN. RCN (voorheen Recreatie Centra Nederland) is voortgekomen uit initiatieven van de Nederlandse Hervormde Kerk op het gebied van Kerk en Recreatie. In een later stadium is de Maatschappij van Welstand betrokken geraakt bij deze initiatieven. Dit heeft geleid tot het oprichten van SIOC Bestuursleden van deze stichting zijn lid van de vereniging Maatschappij van Welstand.

RCN heeft thans 9 bungalowparken in Nederland en zes in Frankrijk (zie ook www.rcn.nl). SIOC ontvangt jaarlijks een deel van het resultaat als dividend en besteedt dat aan projecten in de samenleving met name daar waar kerkelijke vrijwilligers betrokken zijn. SIOC werkt, vanuit haar Protestantse oorsprong, in oecumenische geest. Vanuit de ontstaansgeschiedenis hebben projecten op het terrein van kerk en recreatie nog steeds de belangstelling van SIOC.

SIOC ondersteunt ook initiatieven en projecten op het terrein van gemeenschapsvorming en -opbouw waar de Protestantse kerken op enigerlei wijze bij betrokken zijn. Dat kunnen eigen initiatieven van kerken of gemeenteleden zijn, maar ook initiatieven in samenwerking met andere personen of organisaties.

Gemeenschapsvorming en -opbouw dragen bij aan de kwaliteit van de samenleving: vorming, toerusting, bevordering van gemeenschapszin, medemenselijkheid, ingaan op specifieke sociale of maatschappelijke vragen. Subsidies worden onder andere verstrekt aan toeristenpastoraat, inloophuizen, jeugdwerk, recreatie met zorg en aan kerkelijk jeugdwerk.

Jacob van Heusdenfonds

In 2003 werd het Jacob van Heusdenfonds opgericht. Het fonds richt zich op mensen met een smalle beurs die om verschillende redenen niet in staat zijn noodzakelijke uitgaven en voorzieningen te betalen. De doelstelling van het fonds is het rechtstreeks of via intermediaire organisaties, ondersteunen van individuen, gezinnen en organisaties die

steun nodig hebben voor het vervullen van basisbehoeften, in die gevallen waarin de wettelijke regelingen van de (Nederlandse) overheid niet of niet in voldoende mate voorzien, en voorts al hetgeen met een en ander rechtstreeks of zijdelings verband houdt of daartoe bevorderlijk kan zijn, alles in de ruimste zin des woords. De stichting vers trekt geen steun aan personen aan wie mogelijkheden ten dienste staan om steun te verkrijgen uit publieke middelen.

Alleen aanvragen die ingediend worden door instellingen van maatschappelijk werk, worden in behandeling genomen.

Sinds 1 januari 2004 werken de Stichting De Korinthiërs en de De Marez Oyens-van Ittersum Stichting nauw samen met de Stichting Jacob van Heusdenfonds. Alle aanvragen van deze stichtingen op het terrein van sociale noden worden door het bestuur van het Jacob van Heusdenfonds beoordeeld en afgehandeld.

Stichting Bianchi

De Stichting Bianchi is ontstaan uit het testament van mevrouw Mathilde Elisabeth Hermine Bianchi, overleden op 22 april 1978. Zij legateerde haar aandelen in een beleggingsmaatschappij aan de Stichting Bianchi die in hetzelfde testament werd opgericht.

De Stichting heeft primair als doelstelling het steunen van restauraties van monumentale kerkgebouwen die in bezit en gebruik zijn van Protestantse Gemeenten in Brabant en Limburg. Voorwaarde is ook dat het gebouw voorkomt op de nationale lijst van monumentale (kerk)gebouwen. Oorspronkelijke was de primaire doelstelling het onderhoud en de restauratie van de Protestantse Kerk van Geertruidenberg.

Stichting Ten Vorsel

Eén van de oudste bezittingen van de Maatschappij van Welstand is het Landgoed Ten Vorsel. Dit landgoed ligt in het hart van de Kempen op slechts 5 km van de grens met België.

Op het landgoed zijn twee voormalige boerderijen omgebouwd tot groepsaccommodaties. Deze accommodaties worden geëxploiteerd door de Stichting Ten Vorsel.

De Vorselse Molen is een gezellige 3-sterren accommodatie met 11 slaapkamers en 51 bedden. De Hoeve ten Vorsel is een open en ruime accommodatie met 15 kamers en 61 bedden. Beide accommodaties bevinden zich qua onderhoud in uitstekende staat.

De groepsaccommodaties zijn ingericht voor werkweken van basisscholen uit de grote steden. De voornaamste doelgroep is basisscholen uit achterstandswijken. Daarnaast worden de accommodaties ook verhuurd aan buurt- en speeltuinverenigingen. Teneinde een zo hoog mogelijke bezettingsgraad te verkrijgen, worden de accommodaties in de vrije weken verhuurd voor familiebijeenkomsten en lowbudget trainingen.

Voor nadere informatie over de Welstandkoepel zie www.welstand.nl.